

Edyta Bezzubik
Uniwersytet w Białymstoku

Historia majątku Dobrzyjałowo

Słowa kluczowe: Dobrzyjałowo, majątki ziemskie, ziemia wiska
Keywords: Dobrzyjałowo, Land estates, Land of Wizna

Dobrzyjałowo jest wsią leżącą w gminie Piątnica ok. 16 km na północny-wschód od Łomży, po prawej stronie od szosy biegnącej z Łomży do Stawisk i dalej do Grajewa. Od wsi Górki Sypniewo usytuowanej przy głównej szosie odchodzi droga do Dobrzyjałowa i dalej do Jedwabnego. Historia majątku Dobrzyjałowo była dotychczas badana w niewielkim stopniu¹. Lektura dostępnych opracowań nastręczyła licznych pytań, gdyż informacje przedstawione przez autorów są ogólnikowe. Spowodowało to potrzebę ich weryfikacji i ponownemu przyjrzeniu się dziejom majątku Dobrzyjałowo z wykorzystaniem szerszej podstawy źródłowej².

Dobrzyjałowo powstanie zawdzięcza akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez książąt mazowieckich. Zainicjował ją najwybitniejszy z książąt Janusz I Starszy. Była to zwykła kolonizacja terenów jeszcze niezasiedlonych, obejmująca je pod uprawę rolną.

¹ M. K. Schirmer, *Dwory i majątki ziemskie w okolicach Łomży*, Warszawa 2007; J. Rudnicki, *Zabytki ziemi łomżyńskiej*, T. 2, Rajgród 2001, s. 38–44; B. Szczerbińska, *Ziemianstwo w guberni łomżyńskiej na przełomie XIX/XX w.*, Łomża 2007. Wszyscy powielali informacje zawarte w publikacji *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, Seria nowa, t. IX: Województwo łomżyńskie, z. 1: *Łomża i okolice*, pod red. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa 1982 oraz w „Dokumentacji ewidencyjnej założenia dworsko-ogrodowego w Dobrzyjałowie”, oprac. Eugeniusz Korneluk, Łomża 1988, (maszynopis w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku Oddział w Łomży).

² Autorka artykułu pragnie w tym miejscu podziękować wszystkim osobom, dzięki którym powstał niniejszy tekst i które udzieliły swego wsparcia w postaci źródeł oraz cennych uwag: Danucie Bzurze, Wiesławowi Wróblowi, Piotrowi Guzowskiemu, Sławomirowi Zgrzywie, Mateuszowi Obryckiemu, Annie Kowalewskiej, Annie Zarzeckiej, Kamilowi Leszczyńskiemu.

Ożywiony handel drzewem w XV w. na wschodnim Mazowszu doprowadził do powstania fortun kupieckich, za które najczęściej nabywano ziemię. Pierwszym, który wzbogacił się na handlu drzewem spławianym z ziemi wiskiej i łomżyńskiej do Gdańska, był Stanisław Łomżyca. W 1409 r. otrzymał od księcia Janusza I Starszego 100 włók nad rzeką Jurzec, zwanych dobrami Dobrzyjałowo w ziemi wiskiej³. Wieś była lokowana na prawie chełmińskim, a czynsz wynosił 2 grosze z włóki. Przed tym rokiem książę Janusz I nadał mu także 40 włók zwanych Cedzino (dziś Cydzyn)⁴. W 1425 r. jako wójt Łomżycy Stanisław ufundował w Dobrzyjałowie kościół parafialny pod wezwaniem św. Marii Panny i św. Stanisława dając plebanowi w uposażeniu włókę ziemi⁵. Z tych włości w 1429 r. Stanisław Łomżyca sprzedał 60 włók Piotrowi z Porytego. Od 1425 r. posiadał również wójtostwo w Małym Płocku, które odsprzedał w 1428 r. za 100 kop groszy. W tymże samym roku sprzedał Janowi ze Skarżyna za 70 kop groszy 20 włók w Rogienicach koło Małego Płocka⁶. Świadczy to o olbrzymich zyskach, jakie przynosił handel drzewem.

Handel ten, choć był zajęciem niezwykle dochodowym, wiązał się z wieloma trudnościami, o czym świadczą kłopoty Stanisława Łomżycy, odnotowane w różnych dokumentach z tamtych czasów. W 1424 r. pozwał on przed sąd zakroczymski Bartłomieja z Rogienic, wójta Małego Płocka w sprawie o wańczos (klocki z drewna), na który zresztą pozwany się nie zgłosił, ale Stanisław proces wygrał. Kilka lat później odnotowano spór Stanisława z Łomżycy z kupcem gdańskim Hermanem Rogge również o wańczos⁷. List Rady Miejskiej w Łomży pisany 30 kwietnia 1436 r., opatrzony najstarszym, jak dotąd znanym, odciskiem pieczęci z herbem tego miasta, zawierał protest do Rady Miejskiej Gdańska przeciwko zagrabieniu przez Piotra Begera i jego współtowarzyszy dębów, spławianych Wisłą do Gdańska, a stanowiących własność Stanisława z Łomżycy⁸.

W 1426 r. książę Janusz I przekazał Krystynowi zwanemu Łojem z Głaze-
wa 10 włók ziemi koło Dobrzyjałowa⁹. W 1435 r. książę Władysław I (syn Siemowita IV) nie chciał potwierdzić nadania księcia Janusza I dla Stanisława na część dóbr Dobrzyjałowo. Sprawa była rozpatrywana w Płocku z udziałem możnych księstwa płockiego. Część Dobrzyjałowa przed 1459 r. posiadał Paweł

³ D. Godlewska, *Skąd przybył skaczący jeleni*, Cz. 2, „Ziemia Łomżyńska” 1987, nr 3, s. 136.

⁴ J. Wiśniewski, *Początki i rozwój osadnictwa na ziemi łomżyńskiej*, „Studia łomżyńskie” 1989, T. 1, s. 55.

⁵ *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego* (dalej: *HKM*), Kraków 1870, nr 103. Odtąd aż do połowy XIX w. wszyscy właściciele Dobrzyjałowa byli kolatorami tegoż kościoła.

⁶ D. Godlewska, *Skąd przybył ...*, s. 136.

⁷ Metryka Mazowiecka 1427 r. za D. Godlewska, *Skąd przybył ...*, s. 137.

⁸ Cz. Brodzicki, *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529)*, Warszawa 1999, s. 86–87.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Metryka Koronna 333, k. 46.

z Łojewa (pochodzący z Kowalewa), którą w 1459 . sprzedał Janowi z Woli. Tenże w dokumentach z lat 1461–1464 r. pisał się: Jan Chojnowski z Dobrzyjałowa¹⁰. Spadkobiercami Jana byli jego synowie: Mikołaj, Wielisław, Stanisław i Andrzej, którzy w 1486 r., za zezwoleniem księcia Janusza II Mazowieckiego, podzielili pomiędzy siebie majątek¹¹. Stanisław wziął pół Woli, Wielisław Chojnowo a Mikołaj i Andrzej Dobrzyjałowo, dając początek Dobrzyjałowskim herbu Lubicz. W 1487 r. do Andrzeja, który tytułował się: z Woli Chojnowskiej, należało pół Dobrzyjałowa i pół Łojewa¹². Wielisław odkupił od brata Andrzeja las. W 1531 r. odnotowany został Józef, syn Wielisława, który pisał się plebanem i dziedzicem Dobrzyjałowa¹³. Wnuk Wielisława, a syn Jana i Beaty Troszyńskiej, Jakub Dobrzyjałowski był starostą pułuskim w 1560 r.¹⁴

Przed 1575 r. właścicielem części Dobrzyjałowa został Andrzej Tarnowski¹⁵. Gniazdem Tarnowskich herbu Grzymała była wieś Tarnowo leżąca 22 km na zachód od Łomży przy drodze na Ostrołękę. W 1577 r. Tarnowski posiadał w Dobrzyjałowie 7 włók, Dobrzyjałowscy natomiast 5,5 włóki¹⁶. Odtąd do końca XVIII w. w źródłach archiwalnych widoczny jest podział majątku na dwie części.

W 1590 r. wzmiankowani są Anna Dobrzyjałowska córka nieżyjącego Mikołaja, żona Zygmunta Makowskiego z Makowa, i jej brat rodzony Jan Dobrzyjałowski z Dobrzyjałowa *spadkobierca wszystkich dóbr ruchomych i nieruchomości Dobrzyjałowo w ziemi wiskiej i Chojnowo w ziemi ciechanowskiej leżących*¹⁷. Tegoż Jana Dobrzyjałowskiego z Dobrzyjałowa odnotowano jeszcze w 1603 i 1611 r.¹⁸ Herbarz Bonieckiego wymienia w 1615 r. Elżbietę Tarnowską z Dobrzyjałowa żonę Mikołaja Kisielnickiego, która w tymże roku zastawiła część wsi¹⁹. Była ona prawdopodobnie córką wspomnianego Andrzeja Tarnowskiego. Tarnowscy władali częścią Dobrzyjałowa do połowy XVII w.

Rejestr pogłównego generalnego z 1662 r. wymienia w Dobrzyjałowie Wawrzyńca Dobrzyjałowskiego męża Zofii Koryckiej oraz chorążego zakroczymskiego Aleksandra Brodowskiego herbu Łada²⁰. Brodowski był dziedzicem

¹⁰ Cz. Brodzicki, *Początki ...*, s. 174.

¹¹ S. Uruski, *Herbarz szlachty polskiej*, T. 3, s. 201; W. Smoleński, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908, s. 8; A. Boniecki *Herbarz polski*, T. 4, Warszawa 1901, s. 340.

¹² C. Brodzicki, *Początki ...*, s. 174.

¹³ HKM, nr 103.

¹⁴ S. Uruski, *Herbarz ...*, T. 3, s. 201.

¹⁵ AGAD, Kapićjana, sygn. 60, k. 45–50.

¹⁶ A. Pawiński, *Polska XVI w.*, T. 5, *Mazowsze*, Warszawa 1895, s. 356.

¹⁷ AGAD, Kapićjana, sygn. 65, k. 440.

¹⁸ HKM, nr 103.

¹⁹ A. Boniecki, *Herbarz ...*, Warszawa 1907, T. 10, s. 92.

²⁰ AGAD, Rejestry pogłównego generalnego woj. mazowieckiego 1662–1674, sygn. 66.

cem dóbr Dobrzyjałowo jeszcze w 1695 r.²¹ Spisy pogłównego z lat 1673–1674 podają, że w jego imieniu majątkiem zarządzali urzędnicy. Zmarł przed 1697 r., gdyż nie wymieniono go wśród szlachty ziemi wiskiej podpisującej elekcję w 1697 r.²² Brodowscy jako właściciele Dobrzyjałowo figurują w aktach do 1720 r.

W części należącej do Dobrzyjałowskich w latach 1673–1774 wzmiankowani są: Bartłomiej Wścieklica, Komorowski, Sieklica [Wścieklica?]²³. Ze względu na braki źródłowe nie można ustalić czy wymienione osoby były właścicielami, czy dzierżawcami. Prawdopodobnie jednak dzierżawcami, gdyż Dobrzyjałowscy w wiskiem żyli przynajmniej do połowy XVIII w. W 1697 r. Seweryn i Władysław oraz Paweł, Wawrzyniec i Jan Dobrzyjałowscy podpisali elekcję Augusta II z ziemi wiskiej. „Akta Wizyty generalnej kościoła parafialnego dobrzyjałowskiego z 1781 r.” podają, że w 1715 r. właścicielami Dobrzyjałowa byli Dobrzyjałowscy, a w roku 1720 Dobrzyjałowscy i Brodowscy²⁴. Ostatnia znaleziona informacja o Dobrzyjałowskich w ziemi wiskiej pochodzi z 1767 r. W roku tym zmarł w Łomży i został pochowany w kościele w Dobrzyjałowie Wawrzyniec Dobrzyjałowski, podczaszy braćławski²⁵.

W 1767 r. właścicielem części Dobrzyjałowa był Franciszek Rakowski herbu Trzywdar, komornik ziemski radziłowski²⁶. Gniazdem rodziny Rakowskich była wieś Rakowo leżąca 23 km na północ od Łomży nad rzeczką Skrodą. Protoplastą rodziny był Alberyk (Jałbrzyk) z Rogienic, który za przywilejem księcia mazowieckiego Władysława I kupił w 1436 r. wsie Rakowo i Boginie. Od pierwszej z tych wsi potomkowie Jałbrzyka przyjęli nazwisko Rakowscy i już w XVI w. należeli do liczniejszych i zamożniejszych rodzin w ziemi łomżyńskiej. W stuleciu następnym mieli w rodzinie senatorów: Wojciecha kasztelana wiskiego (1607 r.) oraz Jana Albrychta wojewodę brzesko-litewskiego (1635 r.) oraz witebskiego (1639 r.)²⁷.

²¹ S. Uruski, *Herbarz* ..., T. 1, s. 392; A. Boniecki, *Herbarz* ..., Warszawa 1900, T. 2, s. 126.

²² *Volumina Legum*, T. 5, Petersburg 1860, s. 445–446.

²³ AGAD, Rejestry pogłównego generalnego woj. mazowieckiego 1662–1674, sygn. 66.

²⁴ *Materiały do dziejów ziemi plockiej: z archiwaliów diecezjalnych plockich XVIII w.*, T. 15: *ziemia wiska*, zebrał M. M. Grzybowski, Płock 2012, s. 27. Księgi wiskie będące główną podstawą źródłową do dziejów tych ziem zostały zniszczone w czasie Powstania Warszawskiego. Obecnie można korzystać z niewielkiej liczby odpisów (na kilkaset z lat 1452–1796 zachowało się kilka) znajdujących się w Kapicjanach oraz innych zbiorach. Natomiast w czasie I wojny światowej w wyniku przechodzenia przez Dobrzyjałowo linii frontu, zniszczeniu uległa większość ksiąg metrykalnych parafii Dobrzyjałowo, będąca nieocenionym źródłem wiedzy na temat właścicieli majątku.

²⁵ Archiwum Państwowe w Białymstoku Oddział w Łomży (dalej: APŁ), Akta stanu cywilnego (dalej: ASC) parafii rzymsko-katolickiej w Łomży, sygn. 69, akt 461/1767.

²⁶ S. Uruski, *Herbarz* ..., T. 15, s. 164; Inne źródła podają komornik ziemski wiski.

²⁷ S. Uruski, *Herbarz* ..., T. 15, s. 162.

Nie udało się ustalić, w jaki sposób Rakowski wszedł w posiadanie majątku. Akta wizytacji parafii z 1781 r. podają, że w 1776 r. dobra Dobrzyjałowo były podzielone na 2 części, z których jedna należała do komornika wiskiego Franciszka Rakowskiego, druga zaś do Jana Wierzbickiego komornika łomżyńskiego²⁸. Rakowscy i Wierzbiccy figurują razem jako właściciele Dobrzyjałowa jeszcze w 1784 r.²⁹

Franciszek Rakowski z małżeństwa z Barbarą Danowską miał czterech synów: Daniela (zm. 1794 r.) pisarza grodzkiego wiskiego,³⁰ Jakuba Józefa (ur. ok. 1750 r., zm. przed 1818 r.) podwojewodzkiego wiskiego, Bonifacego (1758–1842) sędziego pokoju powiatu biebrzańskiego³¹ oraz Antoniego (ur. 1760 r.) żupnika wiskiego³². Po jego śmierci majątek przeszedł na syna Jakuba Józefa, który zasłynął jako aktywny polityk. Działalność polityczną rozpoczął jako asesor przy marszałku na sejmiku gospodarczym ziemi wiskiej w 1775 r. W roku następnym przyczynił się razem z ojcem i braćmi do rozdwojenia sejmiku poselskiego, broniąc elekcji swego brata Daniela, a sprzeciwiając się kandydatom partii królewskiej, kierowanej przez Chryzantema Opackiego. Na rozdwojonym sejmiku wiskim w 1778 r. Rakowscy stanowili trzon opozycyjnej partii Jerzego Potockiego, starosty tłumackiego. Rok później Jakub Józef Rakowski został podwojewodzim wiskim. W 1788 r. podpisał manifest szlachty w sprawie kanonii w kapitule plockiej. Z ramienia Sejmu Czteroletniego został powołany na komisarza do wyznaczenia ofiary dziesiątego grosza w powiecie wąsoskim (30 maja 1789 r.).

Na prośbę Jakuba Józefa Rakowskiego w 1789 r. Dobrzyjałowo otrzymało od króla Stanisława Augusta Poniatowskiego przywilej wsi targowej. Król zezwolił na prowadzenie handlu w każdy poniedziałek³³. Jeśli danego dnia przypadało święto kościelne, targ miał się odbyć pierwszego dnia po święcie. Określenie *Przywilej do dóbr* wskazuje, że miało ono zaopatrywać w towary miejskie teren dóbr ziemskich i dla nich stanowić miejsce zbytu surowców rolnych. Zasięg oddziaływania rynków wiejskich pokrywał się z granicami dóbr ziemskich.

Rok później Jakub Józef Rakowski został komisarzem cywilno-wojskowym wiskim oraz posłem ziemi wiskiej na Sejm Czteroletni. Choć przystąpił do

²⁸ *Materiały do dziejów ziemi plockiej ...*, s. 18.

²⁹ *Regestr diecezjów Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784*, Warszawa 2009, s. 314.

³⁰ Żonaty był z Anną Wierzbicką. Możliwe, że była spokrewniona z Janem Wierzbickim.

³¹ Właściciel dóbr Konopki.

³² W 1792 r. w kościele w Przytułach zawarł małżeństwo z komornikówną wiską Barbarą Łaską z majątku Kubra.

³³ AGAD, Metryka Koronna, Seria 3: Księgi Pieczętne (Sigillata) Nr 38, k. 69v; Księgi Kancelerskie nr 91, k. 236–237; J. Maroszek, *Targowiska wiejskie w Koronie Polskiej w II połowie XVII i w XVIII w.*, „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 401, Białystok 1990, s. 236.

konfederacji wojskowej, w obradach nie brał udziału. Nie był obecny podczas uchwalania Konstytucji 3 Maja, ani nie podpisał aktu przysięgi ziemi wiskiej na wierność Konstytucji. Po wkroczeniu wojsk rosyjskich do Rzeczypospolitej razem z ziemią wiską przystąpił do konfederacji targowickiej. Z tego tytułu rozpoczynał sejmik przedsejmowy 30 maja 1793 r., po czym został posłem na sejm grodzieński. Podczas obrad znalazł się w opozycji. Protestował przeciw siłą narzuconemu traktatowi. Razem z braćmi pojawił się na sejmiku wiskim 21 lutego 1794 r., na którym zaproponowano Rakowskiego na komisarza porządkowego ziemi wiskiej oraz wyznaczono komisję, która miała rozliczyć go z pieniędzy przekazanych przez Rosję za magazyn dla wojska rosyjskiego. Chciano mu przyznać ekwiwalent za starania w interesie ziemi, ale zrzekł się pieniędzy. Po wybuchu powstania kościuszkowskiego 30 kwietnia 1794 r. wyznaczony został przez Radę Zastępczą Tymczasową na członka Deputacji Komisyjnej Porządkowej ziemi wiskiej. Prawdopodobnie nie brał udziału w powstaniu i nie przystąpił do aktu powstania na sejmiku wiskim 28 maja 1794 r. pod wodzą Chryzantema Opackiego³⁴. W latach 1798–1803 toczył spory graniczne z sąsiadami majątku (wsie Jeziorki, Kownaty i Orlikowo)³⁵. W czasach Księstwa Warszawskiego przewodniczył jako marszałek pierwszemu sejmikowi ziemskiemu w Łomży zwołanemu 23–25 I 1809 r.³⁶ Zmarł przed 7 lipca 1817 r.³⁷ W tymże roku w Dobrzyjałowie były 32 gospodarstwa zamieszkałe przez 228 osób (86 mężczyzn i 83 kobiety oraz 59 dzieci)³⁸.

Jakub Józef Rakowski ożeniony był z Barbarą Krajewską, córką Antoniego, cześnika łomżyńskiego (ślub 1788 r.), z którą miał synów Kazimierza i Tomasza (1799–1848) oraz córki Zofię Annę (1790–1863) i Marię³⁹.

Po III rozbiorze Polski w 1795 r. Dobrzyjałowo znalazło się pod zaborem pruskim. 19 grudnia król pruski Fryderyk Wilhelm II powierzył ministrowi Fryderykowi Leopoldowi von Schrötterowi organizowanie nowej administracji. Dobrzyjałowo znalazło się w powiecie goniądzkim leżącym w departamencie białostockim w Prusach Nowoschodnich, a po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1807 r. w jego granicach w departamencie łomżyńskim. Wraz

³⁴ M. Czeppe, *Jakub Józef Rakowski h. Trzywdar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXX/3, Wrocław i In., 1987, s. 514–515.

³⁵ AGAD, Mapa sporu granicznego między wsiami Orlikowo i Dobrzyjałowo 1801, 1803 r.; Mapa sporu granicznego między wsiami Dobrzyjałowo, Jeziorki i Kownaty 1798 r.

³⁶ Cz. Brodzicki, D. Godlewska, *Łomża w latach 1794–1866*, Warszawa 1987, s. 57.

³⁷ Pod datą 7 VII 1817 r. jako właściciele majątku Dobrzyjałowo i kollatorzy kościoła występują synowie śp. Jakuba Rakowskiego – Kazimierz i Tomasz, zob. Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej: ADŁ), Opis kościoła parafialnego dobrzyjałowskiego z 1817 r., sygn. 70, k. 1.

³⁸ ADŁ, Opis kościoła parafialnego ..., sygn. 70, k. 1.

³⁹ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Komisja Województwa Augustowskiego i Rząd Gubernialny Augustowski (dalej: KWAiRGA), sygn. 67, k. 16; S. Uruski, *Herbarz* ..., T. 15, s. 164.

z powstaniem w 1815 r. Królestwa Polskiego weszło w skład województwa augustowskiego (przemianowanej potem na gubernię augustowską). W latach 1866–1915 należało do powiatu kolneńskiego w guberni łomżyńskiej.

Rakowscy z czasem scalili obie części majątku. Po śmierci Jakuba Józefa Rakowskiego majątkiem zarządzali jego synowie Kazimierz i Tomasz. W styczniu 1821 r. miało miejsce pierwsiastkowe uregulowanie hipoteki dóbr Dobrzyjałowo. Wtedy to w wyniku działów rodzinnych dobra przeszły w ręce córki Rakowskiego Marii zamężnej ze Stanisławem Kotowskim herbu Trzaska synem Szymona i wnukiem Antoniego⁴⁰.

Z pozostałych dzieci Jakuba Rakowskiego Kazimierz był kawalerem. Tomasz Rakowski poślubił w 1825 r. Kunegundę Sadkowską (ur. 1808 r., zm. po 1848 r.) córkę Jana i Marianny z Długołęckich właścicieli majątku Ćwiklinek w guberni płockiej. W chwili ślubu mieszkał przy bracie we wsi Gutarzewo w województwie płockim. Po ożenku pracował jako dzierżawca majątków ziemskich. Miał córkę Paulinę Wiktorię (ur. i zm. 1827 r.) i syna Władysława Jakuba Lucjana (ur. 1833 r.), który zmarł prawdopodobnie bezpotomnie. Po kilku latach małżeństwo z Sadkowską zostało rozwiązane⁴¹. Pod koniec życia mieszkał we wsi Zielona w powiecie płockim, gdzie zmarł w 1848 r.⁴² Jego syn Władysław wraz z matką został w 1845 r. wylegitymowany ze szlachectwa w Królestwie Polskim⁴³. Zofia Anna Rakowska natomiast poślubiła w 1817 r. w kościele w Dobrzyjałowie Wojciecha Białosuknię (1787–1858), właściciela Mścich w powiecie radziłowskim. Mieli córkę Teresę (1824–1880) oraz synów: Stanisława Kostkę Bonifacego (ur. 1817 r.), Leopolda (1818–1880), Juliana Walentego (zm. 1821 r.), Wincentego Wilhelma (ur. 1821 r.), Tomasza (ur. 1826 r.) i Wiktoryna (ur. 1830 r.)⁴⁴.

Kotowscy h. Trzaska, w których wżeniła się córka Jakuba Józefa Rakowskiego – Maria, wywodzili się z Kotowic w powiecie warszawskim⁴⁵. Stanisław Kotowski (ok. 1775–1852) mąż Marii był w czasach Księstwa Warszawskiego urzędnikiem Prefektury Łomżyńskiej, asesorem województwa augustowskiego, później radcą na zgromadzeniach szlacheckich. Był jednym z członków loży

⁴⁰ APB, KWAiRGA, sygn. 67, k. 16. Na części dóbr ciążyły zapisy wierzytelności.

⁴¹ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, ASC parafii rzymsko-katolickiej w Sarbiewie, akta ślubów 1825 r., nr 13, 6 lipca 1832 r. "rozwiązany został" na mocy wyroku Trybunału Ogólnego. Wpisano do księgi 30 marca 1833 r.

⁴² Archiwum Państwowe w Płocku, ASC parafii rzymsko-katolickiej w Płocku, akta zgonów 1848, akt 134.

⁴³ *Szlachta Guberni Augustowskiej, Lubelskiej i Radomskiej wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, oprac. Elżbieta Sęczys, Warszawa 2018, s. 359.

⁴⁴ A. Boniecki, *Herbarz polski: uzupełnienia i sprostowania do Cz. I, Z. 4*, Warszawa 1906, s. 7.

⁴⁵ S. Uruski, *Herbarz ...*, T. 7, s. 339.

wolnomularskiej „Wschodzące słońce”, powstałej w Łomży w 1811 r.⁴⁶ W marcu 1824 r. pełnił obowiązki sekretarza sejmiku szlacheckiego powiatu łomżyńskiego⁴⁷. W czasie powstania listopadowego wchodził w skład Komitetu Żywności przy Komisji Obwodu Łomżyńskiego. Stanisław Kotowski został wylegitymowany ze szlachestwa w Królestwie Polskim w 1837 r.⁴⁸ W 1827 r. Dobrzyjałowo liczyło 34 gospodarstwa zamieszkałe przez 290 mieszkańców⁴⁹. Kotowski zmarł 4 grudnia 1852 r. w wieku 78 lat. „Gazeta Codzienna” w nekrologu napisała o nim, że był to *obywatel prawy i powszechnie szanowany*⁵⁰.

Kolejnym właścicielem Dobrzyjałowa został syn Stanisława – Kajetan Wiktor Kotowski (1823–1861). Uczęszczał do Gimnazjum Wojewódzkiego w Łomży⁵¹. Był korespondentem kilku tytułów prasowych wychodzących w Królestwie Polskim. W drugim tomie „Biblioteki Warszawskiej” z kwietnia 1860 r. opublikował tekst o Feliksie Bernatowiczu „O życiu i pismach autora Pojaty”. Kotowski zasiadał też w radzie powiatu łomżyńskiego, był członkiem Towarzystwa Rolniczego. Współfinansował budowę kościoła w Dobrzyjałowie, którą rozpoczęto w 1856 r. W tymże roku wieś liczyła 189 mieszkańców, a pobliska Mikołajka – 25. W 1861 r. we wsi został założony młyn wodny.

Kajetan Kotowski zmarł bezpotomnie 24 listopada 1861 r. „Kurier Wileński” z dnia 5 grudnia 1861 r. zamieścił informację:

smutną i bolesną podajemy wam wiadomość o śmierci śp. Kajetana Kotowskiego, dziedzica dóbr Dobrzyjałowa w Łomżyńskim, który znany był czytelnikom jako czynny korespondent „Gazety Polskiej,” zasilający i inne pisma krajowe swoimi literackimi pracami, między którymi była biografia Feliksa Bernatowicza skreślona przez niego i zamieszczona w przeszłorocznej Bibliotece Warszawskiej. Nieubłagana śmierć po długiej chorobie zabrała go z pośród nas 24 b. m. [...] w 38 roku życia. Pewni, że udolne pióro jakiegoś z bliżej znających życie i prace umysłowe zmarłego, odda we właściwym czasie i miejscu zasłużoną cześć mężowi tak rychło zgasłemu, teraz poczuwamy się do obowiązku wyrażenia, po stracie jego, powszechnego smutku mieszkańców całej tutejszej okolicy, dla której zbadania przeszłości, zmarły od pewnego czasu skrzętnie gromadził obfite materiały, a gdy już bliski był rozpoczęcia tej ważnej pracy historycznej, Bóg powołał go do swej chwały. Mamy nadzieję, że to co zebrał dla historii śp. Kotowski nie będzie zmar-

⁴⁶ Cz. Brodzicki, *Wizna w latach 1526–2000*, Warszawa 2000, s. 82.

⁴⁷ „Kurier Litewski” nr 30 z 10 III 1824 r.

⁴⁸ *Szlachta Guberni* ..., s. 213.

⁴⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. 2, Warszawa 1881, s. 86.

⁵⁰ „Gazeta Codzienna” nr 346 z 30 XII 1852 r.

⁵¹ *Programma Aktu uroczystego zakońzyć mającego kurs roczny nauk w Gimnazjum Woiewódzkim w Łomży, dnia 31. Lipca 1834 roku na który imieniem całego Instytutu Szanowną publiczność Jerzy Szmidel - Dyrektor Gimnazjum zaprasza*, Łomża 1834, s. 7; ADŁ, Opis kościoła parafialnego ..., sygn. 70, k. 32.

*nowane, i że ci, którym szczególnie drogą być powinna pamięć jego i nieobojętną sprawa wyświecenia naszej przeszłości, nie pozwolą, aby zbutwieć miały nagromadzone materiały, albo też dostać się w ręce niechętne lub niezdolne do zrobienia z nich użytku publicznego. Nie zamierzając obecnie kreślić ani biografii, ani nekrologu śp. K. Kotowskiego, w tym tylko pobieżnym doniesieniu, to jedno jeszcze nadmienić nam wypada, że zmarły należał do tej liczby obywateli wiejskich, co wszystkie chwile wolne od zajęć ziemianina, nad miarę nawet sił fizycznych poświęcał pracy umysłowej [...]*⁵².

Po śmierci Kotowskiego, który nie pozostawił testamentu, rozpoczęło się postępowanie spadkowe. W jego wyniku majątek został wystawiony na sprzedaż. W 1865 r. należał do Marcjanny/Marianny Krynickiej⁵³. Prawdopodobnie była to właścicielka Niewodowa i dworu dolnego w Drozdowie, które kupiła w latach pięćdziesiątych XIX w. wraz z mężem Franciszkiem (1798–1859), radcą honorowym⁵⁴. Krynicka miała problem z utrzymaniem majątku i po kilku latach musiała go sprzedać. Dobra Dobrzyjałowo składały się w tym czasie z folwarku i wsi Dobrzyjałowo oraz wsi Budy Mikołajki i liczyły 1047 ha (1870 mórg)⁵⁵. Na grunty orne i ogrody przypadało 336,6 ha, na łąki 180,3, na las 505,1, nieużytki i place 38,7 ha⁵⁶. W folwarku znajdowało się 7 budynków murowanych i 15 drewnianych, dwór drewniany, karczma, 2 młyny wodne, cegielnia oraz pokłady torfu. Wzdłuż rzeki usytuowane były duże stawy rybne⁵⁷. Z informacji z ówczesnej prasy można się dowiedzieć, że od 1868 r. majątek był prawie co roku wystawiany na licytację z powodu nie zapłaconych rat Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (np. 1868 r. ich wysokość wynosiła 3750 rubli)⁵⁸.

Od Krynickiej majątek kupił Jan Rogowski, syn Wojciecha. Na pewno gospodarował w latach 1874–1887⁵⁹. W tym czasie Dobrzyjałowo nawiedzały nieurodzaje i klęski żywiołowe. Na przykład 22 lipca 1875 r.:

⁵² „Kurier Wileński: gazeta urzędowa” nr 95 z 5 XII 1861 r. Również gazety warszawskie „Kurier Warszawski” nr 289 z 7 XII 1861 r. oraz „Gazeta Polska” nr 289 z 6 XII 1861 r. zamieściły informacje o życiu i śmierci Kotowskiego.

⁵³ B. Szczerbińska, *Ziemiaństwo ...*, s. 132. W niektórych źródłach i opracowaniach występuje jako Krzywicka.

⁵⁴ A. Schramm, *Historia majątku w Drozdowie. Od Drozdowskich do Lutosławskich*, „Studia Łomżyńskie” 2000, T. 11, s. 188.

⁵⁵ *Памятная книжка ломжинской губерний на 1892 год*, Łomża 1892, s. 177.

⁵⁶ B. Szczerbińska, *Ziemiaństwo ...*, s. 147.

⁵⁷ *Słownik geograficzny ...*, s. 86.

⁵⁸ „Kurier Codzienny” nr 163 z 25 VII 1868 r.; „Dziennik Warszawski” nr 106 z 27 V 1870 r., nr 130 z 27 VI 1870 r.; „Gazeta Warszawska” nr 165 z 27 VII 1872 r.

⁵⁹ ADŁ, Opis kościoła parafialnego..., sygn. 75, k. 42; *Памятная книжка ломжинской губерний на 1887 год*, Łomża 1887, s. 176–178.

przez Dobrzyjałowo przeszła burza i wyrządziła niesłychane szkody. Szczególnie, że dobra Dobrzyjałowo dotknięte zostały drugą klęską. Tam zostało zniszczone zboże na polu. Właściciel dóbr pan J. R. zabezpieczył krescencję od gradobicia w towarzystwie ubezpieczeń, ale Towarzystwo wzbrania się przed wypłatą odszkodowania, gdyż asekuracja nastąpiła 24 godziny przed gradobiciem⁶⁰.

Natomiast w latach 1876 i 1881 w Dobrzyjałowie wybuchły pożary. Za szkody przez nie spowodowane Rogowski otrzymał odszkodowanie⁶¹. W 1883 r. majątek liczył 1959 mórg⁶².

Po nim właścicielem Dobrzyjałowa został żydowski przedsiębiorca Salomon Blanksztejn (właściwie Szlema Lejba Blanksztejn), syn Zundela i Chany⁶³. Urodził się w 1859 r. w Międzyrzeczu. Jego rodzice trudnili się handlem. W 1877 r. zawarł związek małżeński z mieszkającą w Łomży a pochodzącą z Międzyrzecza Heleną z Truskierów (1856–1935), córką Hirsza właściciela kamienicy⁶⁴. Mieli kilka córek: Dwerę (1883–1897), Fejgę Goldę czyli Felicję (1884–1907), Gitlę (ur. 1887 r.) i Chana Sorę (ur. 1889 r.)⁶⁵. Po ślubie małżonkowie mieszkali jakiś czas w Warszawie. Potem przenieśli się do Łomży, cały czas podróżując między obydwooma miastami.

Blanksztejn nabył Dobrzyjałowo przed 1892 r.⁶⁶ Gospodarował na pewno [w latach 1892–1911]⁶⁷. Majątek liczył wówczas 1845 mórg (1033,2 ha) i był jednym z największych w guberni łomżyńskiej⁶⁸. Ziemia orna stanowiła 469 mórg, łąki 282, las 1060, nieużytki 34 morgi. Zatrudniał 25 pracowników rolnych. Blanksztejn był bardziej przedsiębiorcą niż właścicielem ziemskim. Większość czasu spędzał w Łomży lub w Warszawie, a majątek prowadzili zarządcy. W 1892 r. był nim Julian Sadzewicz, syn Antoniego⁶⁹. Księgi adresowe przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim z lat 1904–1910 wymieniają

⁶⁰ „Gazeta Warszawska” nr 143 z 3 VII 1875 r.

⁶¹ „Gazeta Warszawska” nr 145 z 4 VII 1876 r., nr 240 z 26 X 1882 r. Krynicka w latach sześćdziesiątych XIX w. sprzedawała również Drozdowo Dolne.

⁶² *Памятная книжка ломжинской губерний на 1883 год*, Łomża 1883, s. 177.

⁶³ Władze chcąc zlikwidować rozdźwięk między obowiązującym prawem a pozycją społeczną burżuazji żydowskiej od lat czterdziestych XIX w. udzielały zezwoleń na posiadanie przez nią dóbr ziemskich.

⁶⁴ *Księga Pamięci Gminy Żydowskiej w Łomży*, red. Jom-Tow Lewiński, Łomża 2019, s. 146.

⁶⁵ APŁ, ASC gminy żydowskiej w Łomży 1877–1915; „Nowa Gazeta” nr 252 z 1 X 1907 r.: nekrolog zgonu Felicji.

⁶⁶ *Памятная книжка ломжинской губерний на 1892*, Łomża 1892, s. 152.

⁶⁷ Powiatowa Komisja Kolneńska do spraw wyborów do Dumy rosyjskiej 1906; *Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-Календарь Российской империи*, T. 1, 1899, s. 305.

⁶⁸ B. Szerbińska, *Ziemiaństwo ...*, s. 144.

⁶⁹ *Памятная книжка ломжинской губерний на 1892 год*, Łomża 1892, s. 174.

Blanksztejna jako właściciela młyna w Dobrzyjałowie, który był dzierżawiony przez Ch. Skrodzkowskiego⁷⁰.

Na fali rozruchów rewolucyjnych w Rosji i Królestwie Polskim wiosną 1906 r. w majątkach ziemskich wybuchły strajki. Miały one charakter ekonomiczny. W guberni łomżyńskiej strajk rolny miał miejsce między innymi w Dobrzyjałowie. Wybuchł 24 kwietnia 1906 r. kilka dni po wystąpieniach chłopów w dobrach Boguszyce, Drozdowo, Kownaty, Krzew, Janczewo⁷¹, zakończył się jednak dość szybko.

„Spis alfabetyczny obywateli ziemskich Królestwa Polskiego ze wskazaniem ostatniej stacji pocztowej” z 1909 r. jako właściciela Dobrzyjałowo wymieniał pełnomocnika właściciela dóbr⁷². Blanksztein po sprzedaniu majątku zamieszkał w Łomży, gdzie zmarł 27 sierpnia 1915 r. jako były obywatel ziemski⁷³.

W 1911 r. lub na początku 1912 r. dobra Dobrzyjałowo przeszły w ręce Michała Władysława Bronikowskiego. Bronikowski urodził się około 1850 r. we wsi Prucki w powiecie kaniowskim w guberni Kijowskiej⁷⁴. Jego ojciec Józef Tomasz był dzierżawcą majątków w powiecie ostrołęckim m.in. Stok, Lubiejewo i Sulęcín⁷⁵. Matka, Dorota z Grodzkich (1825–1870), urodziła się w Rogienicach. W 1885 r. Michał Władysław poślubił Jadwigę Małgorzatę Skarżyńską (ur. 1860 r., zm. po 1921 r.) córkę Henryka i Klementyny z Bierławskich, właścicieli majątku Suserz w powiecie gostyńskim⁷⁶.

Bronikowski należał do Łomżyńskiego Oddziału Towarzystwa Rolniczego, w kwietniu 1912 r. został Radcą Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Łomży, był również członkiem Krajowego Towarzystwa Ubezpieczeń od gradobicia „Ceres”⁷⁷. W latach dziewięćdziesiątych

⁷⁰ *Księga adresowa przemysłu fabrycznego w Królestwie Polskim z lat 1904-1910*, Warszawa 1903-1910.

⁷¹ B. Szczerbińska, *Ziemiaństwo ...*, s. 237; „Kurier Warszawski” nr 113 z 25 IV 1906 r.

⁷² *Spis alfabetyczny obywateli ziemskich z 1909 r.*, Warszawa 1909, s. 71.

⁷³ „Przegląd Poranny” nr 25 z 29 VIII 1915 r.: nekrolog.

⁷⁴ Bronikowscy h. Bronikowski v. Osęk należeli do niemieckiej rodziny szlacheckiej von Oppeln, która na początku XVI w. posiadała majątki na Śląsku. Około 1550 r. jeden z nich – Jan przeniósł się do Wielkopolski i przyjął nazwisko Bronikowski od wsi Bronikowo w powiecie wschowskim. Jego potomkowie należeli do zamożnej szlachty wielkopolskiej, która nabywała majątki na Kujawach i w Prusach. Ojciec Michała Bronikowskiego Józef został wylegitymowany ze szlachectwa w 1851 r., zob. S. Uruski, *Herbarz ...*, T. 2, s. 4; *Szlachta Guberni ...*, s. 51.

⁷⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku, ASC parafii rzymsko-katolickiej w Ostrowi Mazowieckiej i Jelonkach 1844–1866.

⁷⁶ Archiwum Diecezjalne w Łowiczu, ASC parafii rzymsko-katolickiej Suserz, akta ślubów 1885, akt 38.

⁷⁷ „Echa Płockie i Łomżyńskie” nr 75 z 20 IX 1899 r., nr 40 z 19 V 1900 r.; „Wspólna Praca” nr 8 z 1 V 1914 r.

XIX w. był zarządcą majątku Bożejewo⁷⁸. Prawdopodobnie to on w pierwszej dekadzie XX w. dzierżył razem z Henrykiem Szyrmerem gorzelnię w Popowie w guberni warszawskiej należącą do Stanisława Skarżyńskiego⁷⁹. Zmarł 9 września 1914 r. w Dobrzyjałowie w wieku 62 lat⁸⁰. W roku następnym przez Dobrzyjałowo przechodził front, wdowa po Bronikowskim wyjechała, jak wielu mieszkańców Dobrzyjałowa i pobliskich majątków, do Rosji. Po wybuchu rewolucji wróciła do kraju. W czerwcu 1918 r. rozpoczęło się w sądzie w Łomży postępowanie spadkowe po jej zmarłym mężu.

Bronikowscy prawdopodobnie nie posiadali dzieci. W spisie powszechnym z 1897 r. obok nich figuruje Aleksander Bronikowski, brat Michała oraz bratanica Wanda, córka Jana Bronikowskiego i Heleny Genowefy ze Skarżyńskich⁸¹. Jadwiga Bronikowska była właścicielką Dobrzyjałowa prawdopodobnie do 1922 r. Majątek sprzedała Wincentemu Mikułowskiemu⁸². W okresie międzywojennym dobra zajmowały powierzchnię 504 ha. W latach trzydziestych XX w. trwała intensywna parcelacja folwarku. Podstawę utrzymania majątku stanowiły wówczas rozległe stawy rybne, częściowo pochodzące z XIX w. i rozbudowane po 1928 r.⁸³ Zajmowały powierzchnię od 17,5 do 40 ha w zależności od źródła podania. Hodowla ryb była wówczas bardziej opłacalna niż pozostałych płodów rolnych.

Lata trzydzieste XX w. to okres kryzysu gospodarczego. Szczególnie ciężka sytuacja panowała w rolnictwie. Nastąpił spadek cen artykułów rolnych. Chcąc ratować swe przychody producenci rolni zwiększali podaż często kosztem konsumpcji własnej, co dodatkowo pogarszało proporcje rynkowe i przyczyniało się do dalszego spadku cen, a to pogrążało wieś polską w ogromnych długach i nieznaney od czasów wojny nędzy. Kryzys dotknął wiele majątków ziemskich, w tym Dobrzyjałowo. W majątku odbywały się licytacje w związku z nieuregulowanymi należnościami na rzecz Skarbu Państwa oraz Związku Sa-

⁷⁸ APL, Komisja Spisowa Powiatu Łomżyńskiego 1896–1897 r., sygn. 95, k. 148–149. W czasie przeprowadzania spisu właścicielem majątku Bożejewo był Leopold Sasinowski syn Rocha.

⁷⁹ *Księga Adresowa Przemysłu Fabrycznego na rok 1906*, Warszawa 1905; *Księga Adresowa Przemysłu Fabrycznego na rok 1908*, Warszawa 1907; *Księga Adresowa Przemysłu Fabrycznego na rok 1910*, Warszawa 1910.

⁸⁰ APL, ASC parafii rzymsko-katolickiej w Dobrzyjałowie, sygn. 7, akt 65/1914; „Kurier Warszawski” nr 249 z 9 IX 1914 r.: nekrolog.

⁸¹ APL, Komisja Spisowa ...

⁸² *Księgi adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1926/27 i następne. 7 IX 1922 r. staraniem Okręgowego Towarzystwa Rolniczego odbył się w Łomży pokaz hodowlany bydła rasy czerwonej polskiej i koni różnych ras. W dziale bydła za buhaja III-cią nagrodę dostał m.in. Wincenty Mikułowski z Dobrzyjałowa, zob. „Gazeta Łomżyńska” nr 37 z 23 IX 1922 r. Oznacza to, że majątek od Bronikowskiej musiał nabyć w tym roku, a nie dopiero w latach 1925–1927 jak podaje Schirmer.

⁸³ M. K. Schirmer, *Dwory i majątki ...*, s. 67.

morządowego i Ubezpieczeń Społecznych. Majątek był zadłużony⁸⁴. Mikułowski nie miał czym płacić. Zapożyczał się w banku oraz u chłopów z Dobrzyjałowa⁸⁵. Nie mogąc spłacić długów pomniejszał areal folwarku płacąc ziemią.

Po wybuchu II wojny światowej, jesienią 1939 r. Wincenty Mikułowski został wywieziony przez Sowietów na Sybir. Jego syn Mieczysław przejął po ojcu gospodarstwo. Po wkroczeniu wojsk niemieckich Mikułowski administrował swoimi dobrami.

27 lutego 1945 r. majątek został przejęty przez państwo na cele reformy rolnej. Jego obszar wynosił 364,5 ha. Inne dokumenty określają powierzchnię majątku na 250 ha⁸⁶. Ziemię dworską rozparcelowano: 9 rodzin dawnej służby folwarcznej kupiło 34 ha, a 30 okolicznych chłopów kupiło 50 ha. Las o powierzchni 280,5 ha upaństwowiono. Wydzielono też resztówkę, która była przeznaczona na gospodarstwo rybne. Składało się na nią: 4 ha ogrodów warzywnych i sadu, prawie 2,5 ha podwórza i pod zabudowaniami oraz 17,5 ha stawów (ich wielkość bywa określana różnie)⁸⁷. 25 maja 1946 r. majątek Dobrzyjałowo przeszedł na własność Skarbu Państwa.

Podczas działań wojennych zabudowania nie uległy zniszczeniu. W 1945 r. w majątku było 7 budynków dworskich: 2 mieszkalne i 5 gospodarskich, określanych w aktach jako w złym stanie. Park i ogród zostały wycięte przez miejscowych chłopów i podzielone na mniejsze działki, na których powstały nowe gospodarstwa. Budynki gospodarcze i dwór zostały rozebrane do końca lat czterdziestych XX w., a materiał z nich zużyto do budowy nowych domów. Skrawek ziemi został przeznaczony na bazę Spółdzielni Kółek Rolniczych. Po dworze i założeniu ogrodowo-parkowym nie ma obecnie żadnego śladu⁸⁸.

Mikułowski miał troje dzieci: syna Mieczysława oraz córki Marię i Lucynę. Po wojnie żona z córkami wyjechały przypuszczalnie na Śląsk. Mieczysław jakiś czas mieszkał w Łomży, po czym również przeniósł się na zachód Polski.

Założenie dworsko-ogrodowe

Założenie dworsko-ogrodowe w Dobrzyjałowie usytuowane było na północnym skraju wsi nad strumykiem Jura. Od wschodu granice stanowiła rzeka

⁸⁴ „Przegląd Łomżyński” nr 41 z 14 X 1934 r., nr 43 z 28 X 1934 r., nr 3 z 19 I 1936 r., nr 11 z 15 III 1936 r., nr 19 z 10 V 1936 r., nr 41 z 11 X 1936 r., nr 43 z 25 X 1936 r.

⁸⁵ Relacje mieszkańców wsi. Spisane w posiadaniu autora.

⁸⁶ Jak wynika z akt parcelacyjnych Referatu Rolnictwa i Reformy Rolnej oraz dowodów pomiarowych różnica powstała w skutek tego, że przy przejmowaniu majątku na cele reformy rolnej obszar był ustalony według ustnych oświadczeń miejscowej ludności, a nie na podstawie pomiaru. Pod datą 12 VI 1948 r. zahipotekowano 364,50 ha, zob. APŁ, Akta Parcelacji Majątków Ziemskich w powiecie łomżyńskim, Powiatowy Urząd Ziemski w Łomży, Akta parcelacji majątku Dobrzyjałowo 1945/1948, sygn. 2/5.

⁸⁷ APB, Wojewódzki Urząd Ziemski w Białymstoku 1944–1947, sygn. 63, k. 3.

⁸⁸ E. Korneluk, „Dokumentacja ...”, s. 6.

i istniejące od XIX w. stawy. Składało się z trzech części: podwórza gospodarczego, dworu i stawów rybnych. Od południa granica biegła wzdłuż ulicy wiejskiej, która na wschód prowadziła do wsi Pieńki Borowe a na zachód do wsi Kobylin. Granica zachodnia to droga z Kownat. Na północy granica wychodziła na pola.

Do dworu prowadziła odchodząca od lokalnej drogi wysadzana lipami aleja dojazdowa, która na wysokości dworu rozwidlała się w kierunku wschodnim ku podwórzowi i na zachód w stronę dworu, gdzie znajdował się owalny podjazd z klombem kwiatowym.

Część rezydencjonalna usytuowana była w głębi założenia. Składała się z dworu i znajdującego się w jego południowo-wschodnim narożu murowanego piętrowego spichlerza i murowanej oficyny. Podjazd i dwór od strony gumna otoczone były żywopłotem ochronnym z klonów, wierzb i lip drobnolistnych. Dwór z trzech stron otoczony był parkiem i ogrodami przechodzącymi w sad owocowy, który rozciągał się aż do stawów na wschodzie i drogi wiejskiej na południu. Sześć stawów rybnych usytuowanych wzdłuż koryta rzeki otaczało półkolem sad i zabudowania gospodarcze. Autorem założenia przestrzennego był Stefan Celichowski, który w 1912 r. zaprojektował ogród w Dobrzyjałowie⁸⁹. Do czasów dzisiejszych założenie się nie zachowało. Nieużytkowane stawy zostały po wojnie zlikwidowane. A teren przeznaczono na łąki.

Podwórze gospodarcze w kształcie litery U znajdowało się po zachodnio-północnej stronie dworu. Składało się z murowanych budynków gospodarczych. Były to: stodoła, dwie obory, chlew i stajnia. Przy wiejskiej drodze znajdowały się budynki mieszkalne dla służby folwarcznej i przynależne im budynki inwentarskie. Żaden z tych budynków się nie zachował.

Zagrody wiejskie ciągnęły się wzdłuż dwóch ulic odchodzących od południowej granicy założenia. Przy zbiegu tych ulic mieścił się plac z kościołem.

Dwór

Dwór w Dobrzyjałowie nie zachował się do naszych czasów. W I połowie XX w. był to duży, parterowy, murowany budynek o wymiarach 68x12 m. Został postawiony po 1868 r.⁹⁰ Jego bryła była nieregularna. Długość elewacji wskazywałaby na istniejące być może z obu stron dobudówki. Od frontu zwróconego na południe znajdował się kolumnowy ganek, a od strony ogrodu taras. Dach dwuspadowy z naczółkami kryty dachówką. Ze względu na brak materiałów źródłowych bardziej szczegółowa rekonstrukcja jest niemożliwa⁹¹.

⁸⁹ L. Majdecki, *Twórczość planisty Stefana Celichowskiego*, [w:] *Rejestr ogrodów polskich*, red. W. Plapis, z. 6, Warszawa 1969, s. 53; E. Korneluk, „Dokumentacja ...”, s. 8.

⁹⁰ „Kurier Codzienny” nr 163 z 25 VII 1868 r.

⁹¹ M. Schirmer, *Dwory i majątki ...*, s. 68; E. Korneluk, „Dokumentacja ...”, s. 12–13.

Bibliografia:**Źródła archiwalne:**Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa)

- Metryka Koronna 333
- Metryka Koronna, Seria 3 : Księgi Pieczętne (Sigillata) Nr 38
- Kapijana, sygn. 56-67, 75
- Księgi Kanclerskie nr 91
- Rejestry pogłównego generalnego woj. mazowieckiego 1662–1674;
- Mapa sporu granicznego między wsiami Orlikowo i Dobrzyjałowo 1801, 1803 r.
- Mapa sporu granicznego między wsiami Dobrzyjałowo, Jeziorki i Kownaty 1798 r.

Archiwum Państwowe w Białymstoku (Białystok)

- Komisja Województwa Augustowskiego i Rząd Gubernialny Augustowski 1816–1866
- Wojewódzki Urząd Ziemski w Białymstoku 1944–1947

Archiwum Państwowe w Białymstoku Oddział w Łomży (Łomża)

- ASC gminy żydowskiej w Łomży 1877–1915
- ASC parafii rzymsko-katolickiej w Dobrzyjałowie
- ASC parafii rzymsko-katolickiej w Łomży
- Komisja Spisowa Powiatu Łomżyńskiego 1896–1897
- Powiatowa Komisja Kolneńska do spraw wyborów do Dumy rosyjskiej 1906
- Akta parcelacji majątku Dobrzyjałowo 1945/1948

Archiwum Państwowe w Płocku (Płock)

- ASC parafii rzymsko-katolickiej w Płocku

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusk (Pułtusk)

- ASC parafii rzymsko-katolickiej w Ostrowi Mazowieckiej i Jelonkach

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie (Mława)

- ASC parafii rzymsko-katolickiej w Sarbiewie

Archiwum Diecezjalne w Łomży (Łomża)

- Opis kościoła parafialnego dobrzyjałowskiego z 1817 r.

Archiwum Diecezjalne w Łowiczu (Łowicz)

- ASC parafii rzymsko-katolickiej Suserz

Źródła drukowane:

Boniecki A., *Herbarz polski*, T. 2, 4, 10, Warszawa 1899–1913 Boniecki A., *Herbarz polski: uzupełnienia i sprostowania do Cz. I, Z. 4*, Warszawa 1906

- Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego*, Kraków 1870
- Księga Pamięci Gminy Żydowskiej w Łomży*, pod red. Jom-Tow Lewiński, Łomża 2019
- Księgi Adresowe Przemysłu Fabrycznego na lata 1904, 1906, 1908, 1910 ...*, oprac. L. Jeziorański, Warszawa 1903–1910
- Księgi adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1926/27–1935
- Materiały do dziejów ziemi płockiej: z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII w.*, T. 15: *ziemia wiska*, zebrał M. M. Grzybowski, Płock 2012
- Pawiński A., *Polska XVI w.*, T. 5, *Mazowsze*, Warszawa 1895
- Памятная книжка ломжинской губернии на 1883, 1887, 1892 год*, Łomża
- Programma Aktu uroczystego zakońzyć mającego kurs roczny nauk w Gimnazjum Woiewódzkiem w Łomży, dnia 31. Lipca 1834 roku na który imieniem całego Instytutu Szanowną publiczność Jerzy Szmidel - Dyrektor Gimnazjum zaprasza*, Łomża 1834
- Regestr diecezyów Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783-1784*, Warszawa 2009
- Relacja pisemna mieszkańców wsi Anny Kowalewskiej, Marii Etorowicz, Anny Głuchowskiej (w posiadaniu autorki)
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. 2, Warszawa 1881
- Spis alfabetyczny obywateli ziemskich Królestwa Polskiego ze wskazaniem ostatniej stacji pocztowej 1909 r.*, Warszawa 1910
- Uruski S., *Herbarz szlachty polskiej*, T. 1, 2, 3, 7, 15, Warszawa 1906.
- Szlachta Guberni Augustowskiej, Lubelskiej i Radomskiej wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861*, oprac. Elżbieta Sęczys, Warszawa 2018
- Volumina Legum*, T. 5, Petersburg 1860
- Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес-Календарь Российской империи*, T. 1, 1899

Prasa:

- „Dziennik Warszawski” 1870
- „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1899, 1900
- „Gazeta Codzienna” 1852
- „Gazeta Polska” 1861
- „Gazeta Łomżyńska” 1922
- „Gazeta Warszawska” 1872, 1875, 1876, 1882
- „Kurier Codzienny” 1868

„Kurier Litewski” 1824
„Kurier Warszawski” 1861, 1906, 1914
„Kuryer Wileński: gazeta urzędowa” 1861
„Nowa Gazeta” 1907
„Przegląd Łomżyński” 1934, 1936
„Przegląd Poranny” 1915
„Wspólna Praca” 1914

Opracowania:

- Brodzicki Cz., *Początki osadnictwa Wizny i ziemi wiskiej na tle wydarzeń historycznych w tym regionie Polski (do 1529)*, Warszawa 1999
- Brodzicki Cz., *Wizna w latach 1526–2000*, Warszawa 2000
- Brodzicki Cz., Godlewska D., *Łomża w latach 1794–1866*, Warszawa 1987
- Czeppe M., *Jakub Józef Rakowski h. Trzywdar*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXX/3, Wrocław i in., 1987
- Godlewska D., *Skąd przybył skaczący jeleni*. Cz. 2, „Ziemia Łomżyńska” 1987, nr 3
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, Seria nowa, t. IX: Województwo łomżyńskie, z. 1: *Łomża i okolice*, pod red. Maria Kałamajska-Saeed, Warszawa 1982
- Korneluk E., „Dokumentacja ewidencyjna założenia dworsko-ogrodowego w Dobrzyjałowie”, Łomża 1988, (maszynopis w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku Oddział w Łomży)
- Majdecki L., *Twórczość planisty Stefana Celichowskiego*, [w:] *Rejestr ogrodów polskich*, red. W. Plapis, z. 6, Warszawa 1969
- Maroszek J., *Targowiska wiejskie w Koronie Polskiej w II połowie XVII i w XVIII w.*, „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 401, Białystok 1990
- Rudnicki J., *Zabytki ziemi łomżyńskiej*, T. 2, Rajgród 2001
- Schirmer M. K., *Dwory i majątki ziemskie w okolicach Łomży*, Warszawa 2007
- Schramm A., *Historia majątku w Drozdowie. Od Drozdowskich do Lutosławskich*, „Studia Łomżyńskie” 2000, T. 11
- Smoleński W., *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, Kraków 1908
- Szczerbińska B., *Ziemiaństwo w guberni łomżyńskiej na przełomie XIX/XX w.*, Łomża 2007
- Wiśniewski J., *Początki i rozwój osadnictwa na ziemi łomżyńskiej*, „Studia Łomżyńskie” 1989, T. 1

The history of Dobrzyjałowo

The main goal of this article is to reconstruct the history of Dobrzyjałowo village on the basis of wider range of historical sources than the previous studies on the same subject. Described village is located 16 km from Łomża and was founded in 1409 by Stanisław Łomżyca. From 1459, it belonged to Jan of Chojnów, whose heirs adopted the surname Dobrzyjałowski. Before 1575, Andrzej Tarnowski became the owner of the part of Dobrzyjałowo. In the second half of 17th century, the property was divided between two families – Dobrzyjałowski and Brodowski. From the mid-18th century Rakowski and Wierzbicki families gained possession of the described land. In the beginning of 19th century, Rakowski family merged two parts of Dobrzyjałowo into one property. As the result of the arrangement between the family members, from 1821, Dobrzyjałowo belonged to Maria Rakowska, daughter of Jakub Rakowski and wife of Stanisław Kotowski. Kotowski family owned Dobrzyjałowo until 1861. After the death of Kajetan, Maria and Stanisław's son, the property was sold to Marianna Krynicka. The next owner was Jan Rogowski. Before 1892, Dobrzyjałowo was bought by the Jewish entrepreneur Salomon Blanksztejn. In 1911 or 1912, Michał Władysław Bronikowski came into possession of the property. A decade later it was bought by Wincenty Mikułowski, and his son Mieczysław was the last owner of Dobrzyjałowo before it was requisited by the Treasury in 1945.